

2. Ukraine's agriculture: FAO sets out a three-year emergency and early recovery plan. 2026. URL: <https://www.fao.org/newsroom/detail/ukraine-s-agriculture--fao-sets-out-a-three-year-emergency-and-early-recovery-plan/en>.

3. Regulation (EU) 2021/2115 of the European Parliament and of the Council of 2 December 2021 establishing rules on support for strategic plans to be drawn up by Member States under the common agricultural policy (CAP Strategic Plans) and financed by the European Agricultural Guarantee Fund (EAGF) and by the European Agricultural Fund for Rural Development (EAFRD) and repealing Regulations (EU) No 1305/2013 and (EU) No 1307/2013. *Official Journal of the European Union*. 2021. L 435. P. 1-186. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:32021R2115>.

4. Rural development. URL: https://agriculture.ec.europa.eu/cap-my-country/rural-development_en.

5. Ukraine Report 2024. Brussels: European Commission, 2024. URL: https://enlargement.ec.europa.eu/ukraine-report-2024_en.

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-614-3-1-14>

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ БЕЗПЕКИ ТА ЗАХИСТУ ЯДЕРНИХ ОБ'ЄКТІВ ЯК СКЛАДОВОЇ КРИТИЧНОЇ ІНФРАСТРУКТУРИ В УМОВАХ ВІЙНИ: ПРАВОВИЙ РЕЖИМ І СУЧАСНІ ВИКЛИКИ (КЕЙС ЗАПОРІЗЬКОЇ АЕС)

Ковальчук А. Т.

*начальник Військової академії
м. Одеса, Україна*

Сучасні збройні конфлікти дедалі частіше виходять за межі традиційного протистояння між арміями та охоплюють об'єкти критичної інфраструктури, що створює загрози глобального масштабу. Особливу небезпеку становлять атомні електростанції, адже їх пошкодження або порушення режиму роботи здатне спричинити катастрофічні наслідки не лише для держави, на території якої вони розташовані, але й для всього регіону. Український досвід, пов'язаний із окупацією та мілітаризацією Запорізької атомної електростанції, яскраво демонструє новий рівень ризиків, які виникають унаслідок поєднання військових дій і функціонування ядерних об'єктів. Уперше в історії найбільша атомна електростанція Європи опинилася під контролем іноземних збройних сил, що перетворило її на елемент військово-політичного тиску та водночас джерело постійної ядерної загрози.

Міжнародне гуманітарне право, сформоване після Другої світової війни, передбачає спеціальний режим захисту для об'єктів, які містять небезпечні сили, зокрема атомних електростанцій. Відповідно до положень Додаткового протоколу I до Женевських конвенцій 1949 р., такі об'єкти не повинні ставати цілями нападу, якщо це може призвести до вивільнення радіації та масових втрат серед цивільного населення.

Зокрема, частина 1 стаття 56 ДП I «Захист установок і споруд, що містять небезпечні сили» передбачає, що: «Установки і споруди, що містять небезпечні сили, а саме: греблі, дамби й атомні електростанції, – не повинні ставати об'єктами нападу навіть у тих випадках, коли такі об'єкти є воєнними об'єктами, якщо такий напад може викликати звільнення небезпечних сил і наступні тяжкі втрати серед цивільного населення. Інші воєнні об'єкти, розміщені в цих установках або спорудах чи поблизу них, не повинні ставати об'єктами нападу, якщо такий напад може викликати вивільнення небезпечних сил у таких установках або спорудах та наступні тяжкі втрати серед цивільного населення» [1].

Разом з тим, загальний захист від нападу, передбачений у пункті 1, припиняється щодо атомних електростанцій тільки в тому разі, якщо вони виробляють електроенергію для регулярної істотної і безпосередньої підтримки воєнних операцій і якщо такий напад є єдиним практично можливим засобом припинити таку підтримку (ч. 2(b) ст. 56 ДП I) [1].

Ці норми відображають фундаментальний принцип розмежування між військовими та цивільними об'єктами і спрямовані на мінімізацію гуманітарних наслідків війни. Водночас у самому правовому регулюванні закладено певні винятки: за певних умов атомна електростанція може розглядатися як законна військова ціль, якщо вона забезпечує суттєву підтримку військовим діям і її ураження є єдиним практичним способом припинити таку підтримку. Саме ця оціночна конструкція створює простір для довільного тлумачення та фактично підриває ефективність заборони.

Події навколо Запорізької АЕС засвідчили глибоку невідповідність між формальними нормами міжнародного права та реальними умовами ведення сучасної війни. Розміщення військових підрозділів і техніки на території станції, використання її як прикриття для військової діяльності, а також регулярні обстріли в районі її розташування суперечать не лише духу, а й прямим приписам міжнародного гуманітарного права. Такі дії створюють постійний ризик пошкодження систем безпеки та порушення енергопостачання, що є критично важливим для функціонування реакторів. Відомі випадки, коли станція втрачала зв'язок із енергосистемою, що змушувало покладатися на резервні джерела живлення. У разі їх відмови виникає реальна загроза перегріву активної зони реактора та витoku радіації.

Ситуація ускладнюється тим, що сучасні конфлікти мають гібридний характер і включають не лише класичні бойові дії, а й кібератаки, диверсії та застосування безпілотних систем. Чинне міжнародне гуманітарне право

виявляється неготовим до таких викликів, оскільки воно орієнтоване переважно на традиційні форми війни. Зокрема, відсутні чіткі норми щодо захисту ядерних об'єктів від кіберзагроз або масованих атак дронів, що суттєво знижує загальний рівень безпеки. Не менш проблемним є й питання відповідальності за порушення: міжнародні механізми реагування залишаються слабкими та значною мірою залежать від політичної волі держав, що часто блокується через геополітичні інтереси.

Окремої уваги заслуговує проблема мілітаризації територій навколо атомних електростанцій. Хоча міжнародне право закликає сторони конфлікту утримуватися від створення військових об'єктів поблизу таких установок, воно не містить чіткої заборони або ефективних санкцій за її порушення. У випадку Запорізької АЕС така ситуація зумовила фактичне використання ядерного об'єкта як військової бази, що суттєво підвищує ризики виникнення ядерного інциденту. У зв'язку з цим Україна послідовно наполягає на необхідності демілітаризації станції та виведення іноземних військ, розглядаючи це як ключову передумову забезпечення ядерної безпеки. Зазначена позиція отримала широку міжнародну підтримку, що знайшло своє відображення у рішеннях міжнародних інституцій.

Зокрема, 69-та Генеральна конференція Міжнародного агентства з атомної енергії ухвалила резолюцію «Ядерна безпека, фізична ядерна безпека і гарантії в Україні», підтриману 62 державами-членами. У документі міститься заклик до Російської Федерації щодо негайної деокупації та демілітаризації Запорізької АЕС, її повернення під повний контроль української влади, а також невідкладного виведення всього неуповноваженого військового та іншого персоналу. Водночас резолюція підтверджує принципову позицію міжнародної спільноти про те, що Запорізька АЕС та всі ядерні об'єкти на території України мають функціонувати виключно під повним суверенним контролем компетентних органів України [2].

Важливу роль у врегулюванні ситуації відіграє Міжнародне агентство з атомної енергії, яке здійснює моніторинг стану безпеки на ЗАЕС. Постійна присутність його експертів дозволяє отримувати об'єктивну інформацію про технічний стан об'єкта та рівень радіаційної безпеки. Періодично команда МАГАТЕ фіксує велику кількість пострілів в районі ЗАЕС. «Така військова активність на території або поблизу великої атомної електростанції є явно неприйнятною», – наголосив Р. Гроссі [3]. Водночас мандат цієї організації є обмеженим і не передбачає інструментів примусу, що знижує ефективність її діяльності в умовах активного конфлікту. Попри це, саме міжнародний технічний контроль залишається одним із небагатьох дієвих механізмів стримування ескалації [4].

Досвід України свідчить про необхідність комплексного перегляду підходів до захисту атомних електростанцій у період збройних конфліктів. Йдеться не лише про вдосконалення міжнародно-правових норм, а й про

створення багаторівневої системи безпеки, що включає правові, інституційні та технічні компоненти. На міжнародному рівні доцільним є уточнення ключових понять, зокрема «військової необхідності», а також запровадження чіткої заборони на мілітаризацію ядерних об'єктів. Необхідним є також розширення мандату міжнародних організацій та створення механізмів оперативного реагування на загрози. Важливим напрямом є розвиток технічних засобів захисту, включаючи автономні системи безпеки, дистанційний моніторинг та підвищення стійкості до зовнішніх впливів.

Отже, ситуація навколо Запорізької атомної електростанції стала індикатором глибокої кризи існуючої системи міжнародного гуманітарного права у сфері захисту ядерних об'єктів. Вона показала, що норми, сформовані в епоху традиційних воєн, не здатні адекватно реагувати на виклики сучасних гібридних конфліктів. Для України це питання має не лише правове, а й безпекове значення, оскільки йдеться про запобігання потенційній ядерній катастрофі. Україна наполягає на посиленні міжнародного тиску на росію з метою повного та безумовного виконання всіх резолюцій МАГАТЕ та повернення Запорізької АЕС під контроль України [5]. Формування нової архітектури міжнародної ядерної безпеки, заснованої на чітких правилах, ефективному контролі та невідворотності відповідальності, є необхідною умовою забезпечення стабільності як на національному, так і на глобальному рівнях.

Література:

1. Додатковий протокол до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів (Протокол I), від 8 червня 1977 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_199#Text.
2. Nuclear safety, security and safeguards in Ukraine : Resolution GC(69)/RES/14, adopted on 17 September 2025. *General Conference of the IAEA*. 2025. URL: <https://www.iaea.org/gc69/gc69res14>.
3. IAEA Director General Statement on Situation in Ukraine. Vienna, 13 July 2025. –Press releases. No. 67/2025. *International Atomic Energy Agency*. URL: <https://www.iaea.org/newscenter/pressreleases/update-303-iaea-director-general-statement-on-situation-in-ukraine>
4. Grossi R. M. Ensuring the Safety and Security of Nuclear Facilities in Ukraine: The Crucial Role of the International Atomic Energy Agency. *United Nations*. UN Chronicle. URL: <https://www.un.org/en/un-chronicle/ensuring-safety-and-security-nuclear-facilities-ukraine-crucial-role-international>.
5. Генконференція МАГАТЕ ухвалила резолюцію з вимогою негайної деокупації ЗАЕС. *Міністерство енергетики України*. 19 вересня 2025 р. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/henkonferentsiia-mahate-ukhvalyla-rezoliutsiiu-z-vymohoiu-nehainoi-deokupatsii-zaes>